

приставке в-, так, например, в русском слове до сих пор существует застывшая форма слова *поминать*, которое изначально имело значение вспоминать, но в настоящее время оно используется в узком значении (об упокоении умершего) или в устойчивых выражениях: *поминай как звали*, *помяни мое слово*, *не поминайте лихом*. Кроме уже указанных, в древнерусском языке существовало особое значение приставки по-. С помощью нее передавались количественные отношения (*понаййти – найти в нескольких местах*, *понарядити – нарядить в большом количестве*, *понакладати – положить в большом количестве*).

2) Без-. Данный вид приставки имел только одно значение – отсутствие какого-либо признака. (*беззлобие – незлобивость*, *кротость*; *бездействие – бесполезность*, *ненужность*; *безговение – непочтительность*; *безмудрие – неразумие*; *безчастие – несчастье*; *безпровидие – беззаконие*, *грех*; *безскверный – непорочный и т.д.*) Вариативной приставки бес- на тот момент не существовало, она появилась лишь в начале XX века. И до сих пор идут споры об ее вариативности.

3) Воз-. Данная приставка является вариативной. В словаре XI-XVII веков отмечается двойное употребление слов с данной приставкой: *возволноваться – взволноваться*; *возвод (взвод) – действие от глагола возвести*; *возвертисся (взвертисся) – уподобиться зверю*. Но, в дальнейшем приставка воз- практически вытеснила синонимичный ей вариант вз-, который на данный момент стал непродуктивным. Так же данная приставка имеет еще один вариант употребления – вос- (*воспочити – уснуть*; *воспрещать – запрещать*; *воспрянути (вспрянути) – внезапно вскачить, встать и т.д.*) Данный вид приставки имеет множество значений направленность действия вверх, начало действия, законченность действия.

Так же интерес вызывает образование антонимичных пар, большинство из которых образовывались путем прибавления к слову приставки в значении отрицания какого-либо признака (*зависть – независть*; *лепство – безлепство*; *гневливость – безгневие*; *воля – неволие и т.д.*) Из этого следует, что на начальном этапе формирования антонимов происходило с помощью добавление к качественным прилагательным, наречиям приставок не-, без-, которые чаще всего придавали им значение лишь ослабленной, так что контрастность их значения в сравнении с бесприставочными антонимами оказывается «приглушенной».

Литература:

1. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины // Избранные труды, т. 3. Лексикология и лексикография. – М., 1977.-312 с.
2. Аванесов Р.И. Словарь древнерусского языка XI-XIV веков: В 10 тт. – М.: АН СССР. Ин-т рус.яз., 1988. — 530 с.
3. Бархударов С.Г. Словарь русского языка XI-XVII веков: В 28 тт. – М.: Наука, 1975.
4. Сорокин Ю.С. Словарь русского языка XVIII века: в 4 тт. – Л: Наука, 1987.
5. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. — 4-е изд., М.: Высшая школа, 1993. — 944 с.
6. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный – М: Русский язык, 2000. – 1536 с.

Орынбекова Р.Ж., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, тарих факультеті, МИО -51, магистрант.
(*Ғылыми жетекші - Өскембаев Қ.С. т.ғ.к., доцент*)

М. ТЫНЫШБАЕВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ 1916 ЖЫЛҒЫ БҮКІЛХАЛЫҚТЫҚ КӨТЕРІЛІС

Өткен жылы бүкілхалықтық сипат алған 1916 жылғы көтерілістің 100 жылдығы Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың тікелей бастамасымен Мәңгілік Ел болуды мақсат тұтқан ұлтжанды халқымыздың тарихи санасын қайта оятуға соны серпін беретін айтулы меже

болғаны даусыз. Сондықтан да 2016 жыл егемендік үшін сан ғасырлар бойы бастарын сан рет бәйгеге тігіп қол бастаған көсемдер мен сөз бастаған шешендер ғана емес, сонымен қатар, XX ғасырдың басында қазақ жерін түгел шарпыған ұлт-азаттық күрестің өшпес даңқын бүкіл ел көлемінде әрі мемлекеттік дәрежеде ұлықтайтын және солай ету арқылы жас ұрпақтың санасын жанып, ұлттық сезімін ұштайтын ғибраты мол тарихи кезең болғаны анық.

Өйткені, тарихи жадымызды қалпына келтіріп, тағдырымызды қайта таразылау тәуелсіздігіміздің де мән-мағынасын ұғындыра түседі» деген [1,3 б.]. Отан тарихында ешқашан өзектілігін жоймайтын тақырыптардың бірі – ұлт-азаттық күрес тарихы. Кейінгі жылдар көлемінде 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс тарихына қалам тартқан ғалымдардың көптеген зерттеулері мен мақалалары баспасөз бетінде жарық көруде. Бұл мақалаларда осы тақырыпқа алғашқы болып қалам тартқан ғалымдар мен жазушылардың және мемлекет қайраткерлерінің еңбектеріне оңды баға берілуде. Мәселен, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым Академиясының академигі М. Қозыбаевтың «1916 жыл: Ұлт-азаттық революция тарихнамасының кейбір мәселелері» атты мақаласында «Қазақстан мен Орта Азиядағы 1916 жылғы көтерілісі» туралы кеңінен тоқталып өткен. Мәселені ең алғаш зерттеудің әу басында тарихшылардың аға буын өкілдері С.Аспендияров, А.Байтұрсынов, Т.Рысқұлов, С.Мендешов, Б.Алманов, Б.Қаратаев, жазушы Ж.Аймауытовтар тұрды» [2,3 б.] – деп көрсетті.

Осы есімі аталғандардың басым көпшілігінің 20-30 жылдары жарық көрген еңбектері олардың авторлары жалған жаламен «халық жаулары» ретінде айыпталғаннан кейін ғылыми айналымнан алынып тасталған болатын. Солардың қатарында сол жылдардағы оқиғаларды өз көзімен көрген, тікелей қатысқан адамдардың бірі-саяси қайраткер, алаш зиялыларының бірі М. Тынышбаев та болды. Қазіргі кезде зиялы зерттеушілер ұлт-азаттық көтерілістерге жаңа қырынан қарауда, оның өзіндік шын тарихын жаңа құнды дерктер негізінде объективті түрде зерттеуде. Осыған орай өмірлерін ұлттық мүдде үшін қиған М. Тынышбаев сынды ғалымдардың қоғамдық көзқарастары мен тарихи зерттеулері жаңа көзқарастар тұрғысында жаңадан бағалана басталды.

Қазақ халқының 20-30 жылдардағы тарих ғылымында М.Тынышбаев зор роль атқарды. Өйткені Тынышбаев өзінің зерттеушілік қызметінің негізгі бағыттарының бірі ретінде халқымыздың 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысының тарихын зерттеуге арнады. Ғалым гимназист және студент бола жүріп, қазақ халқының мұқтаждығын жақсы түсінді, орыс басқару органдары мен Жетісуды мекендеген қазақ және қырғыз халықтары арасындағы өзара қарым- қатынастарды білуге ынталы болып, оларды жан-жақты зерттеуге тырысты. Оның пайымдауынша, қырғыз-қазақ халықтары Ресейден орыс қоныс аударушыларының осы өлкеге қоныс аударуына аса қарсылық көрсетпей, олардың жаңа жерде өздерінің жағдайын жақсартуға ұмтылған әрекеттеріне әуелде түсіністікпен қарады. Олар қоныс аударушыларды өлкеде қарсылықсыз қарсы алды. «Тіпті елдің ақсүйек ру басылары орыс отрядтарын елге өздері бастап келіп, қоян қолтық араласты. Алайда олардың келуінің немен аяқталатыны белгісіз болды...» [3, 14 б.] дей келіп, М.Тынышбаев жергілікті халықтың мүддесіне сай қандай саясатты ұстанғандығын, қандай заңсыздықтардың жүзеге асқандығын көрсететеді.

1916 жылғы патшаның маусым жарлығы көтерілістің басталуына түрткі ғана болғанын айтады. Бұл туралы ол Түркістан генерал - губернаторының атына жазған түсініктемесінде ашық көрсетті [4, 22 б.].

1916 жылдың шілде-тамыз айларында Жетісу облысында басталған көтеріліс көп кешікпей Қазақстанның барлық аймақтарын қамтыды. Бұл кезекте аталмыш қазақ зиялыларының 1916 жылғы патшаның маусым жарлығына байланысты көзқарасы туралы мәселе туындайды.

Олардың сол жылдары осыған байланысты қандай күй кешкенін М. Дулатовтың «Он алтының ойраны»атты мақаласынан көруге болады. «Бір күні төбеден түскен жайдың оғындай июнь жарлығы сарт ете түсті. Бұл жарлықтың бізге жайдың оғындай көрінуі-қалың

қазақ еліне оның әсері қандай болатындығын сезгендігімізден еді. Бұл жарлықтың қазақ арасына қалай тарайтыны, қазақ елі не күйге ұшырайтыны көз алдымызға елестей қалды. Өз өмірімізде басымызға тумаған ұлы дағдарысқа ұшырадық. Қайтпек керек? Не істейміз? Елге не айтамыз? Біздің басшылығымыз қандай болмақ? Елдің ризалықпен көнгісі келмейтіні, балаларын бергісі келмейтіні «соғыс», «солдат» деген сөздерден қатты қорқатыны, патша өкіметіне сенімі жоқтығы белгілі. «Көнбе, берме» дейміз бе? Оның түбі не болады? Немізге сеніп, «Көнбе» дейміз? Көнбейтін күшіміз қайда?» деп көрсетсе [5, 35 б.], М.Тынышбаев болса: «Жағдай өте қолайсыз қалыптасты және санаулы қырғыз (қазақ) интеллигенциясыекі оттың ортасында қалды» [3, 42 б.],- деп көрсетті. Сол кездегі қазақ зиялыларының жетекшісі Ә.Бөкейхан, А.Байтұрсынов, М.Дулатов ешбір қарсылықсыз патшаның жарлығын орындау керек деп санады. Бұлай қиын жағдайда деді олар, патша үкіметі елді жазалаушы қарулы жасақтар шығарып, елді қан-төгіске душар етеді. Олар 1916 жылғы «Қазақ» газетінің 192-ші санында «Алаштың азаматы» деген мақала-хат жариялап, онда қан-төгіс болдырмау халықты патша жарлығын орындауға шақырды.

Кеңес өкіметі жылдарында осы қайраткерлердің осы іс әрекеттері халыққа сатқындық жасағандық деп бағаланып, оларды «халық жаулары» деп айыптауға негіз болған жағдайдың біріне айналды.

1916 жылдың шілде-тамыз айларында Жетісу облысында басталған көтеріліс көп кешікпей Қазақстанның барлық аймақтарын түгелге дейін қамтыды. Ол алғашқы кезде түземдік әкімшілікке тізім жасатпаудан басталып, соңынан қарулы қақтығысқа ұласып, патшалық өкіметтің жазалаушы отрядтары мен бұқара халық жасақтары арасындағы қақтығысқа әкеледі. Бұл көтеріліс тек қана Қазақстанды қамтып қойған жоқ, сонымен қатар империяның шығыстағы отарлық аймағы болған Орта Азияға түгел тарады. Бір сөзбен айтқанда, 1916 жылғы Қазақстан мен Орта Азиядағы көтеріліс осы ұлан-ғайыр жерді мекендеген жергілікті халықтардың көптен бері орын алған ұлт-азаттық күрестерінің заңды жалғасы әрі шырқау шыңы болды. Соғыстың, ауыртпалықтары, жергілікті халықтан зорлықпен жердің тартып алынуы, шаруашылықтың күйзелісі, патша жендеттері тарапынан тонаудың күшеюі, орыстандырудың қарқынмен жүзеге асуы-халық шыдамын шегіне жеткізді. Ал жарлық пен соғысқа әскер қатарына өз ұлдарын шақырмай, бұратана халық деп кемсітіп, қара жұмысқа 19-43 жас аралығындағы ер азаматтарды алу шегіне жеткен шыдамды отқа май құйғандай өршітіп жіберді. Бұл тарихи кезеңде қазақ халқын бір жолата құртып жіберу қаупі туды. Жоңғарлармен күрес дәуіріндегідей тарих мәселені тағы да төтесінен қойды: қазақ халқы өмір сүруін тоқтата ма, әлде ұлт ретінде өзін-өзі сақтап қала ала ма? [2, 67 б.]. Отарлық басқарушылар өз қол астындағы бұратана халық санасының оянуына жол бермеуді көздеп, көтерілісті өз мүддесіне сай кері сипаттауға тырысты. Ал ұлт зиялыларының көтерілісті шынайы ақиқат тұрғысынан жазуға ұмтылуы олардың саяси құрбан болуына әкелді. Осындай тағдыр тәлкегіне түсетінін біле тұрса да олар өз ұстанымдарынан бас тартпады.

Халық санасының оянуына қозғаушы күші болған ұлт азаттық қозғалыстар ұлттық рухты сілкіндірді. Бүкілхалықтық көтеріліс тарихын ақиқат тұрғысында жазып, оған объективті баға беруде М.Тынышбаевтан қалған мұраның тарихнамада алатын орны ерекше. Ол бұл мәселеге арнап мақалалар жазып, саяси мәліметтер жасады. Оларды көтерілістің барысы мен салдары жөнінде құнды деректер бар. Онда тарихшы жекелеген облыстардағы көтеріліс барысын сипаттап, жергілікті көтерілісті патша өкіметінің отаршылдық саясатына қарсы бағытталған бұқаралық қозғалыс екендігін, көтеріліске басты себеп болған- патша өкіметінің жергілікті халықтың жерін отарлаудағы қоныстандыру аясаты, оның арандату саясатын туғызғандығын дұрыс көрсете білді.

Ұлт-азаттық қозғалыстан соң патшалық отарлаушылар көтерілістің негізгі себептерін бүркемелеп халықты патша жарлығына қарсы көтерген түрік пен неміс агенттері деп түсіндіруге тырысты. Мұндай пайымдаулардың астарын жақсы түсінген М.Тынышбаев көтерілістің негізгі себептерін генерал –губернаторға (4.ҮІ.1924 жылы) берген хатында ашық жазды: «Түркістандағы орыс тұрғындарының 90%-ы жетісу жеріндегі толқулардың себебін

көп ойланып жатпай-ақ, түркі және герман үгіттеуінен көру дұрыс емес, шындығында оның себептері қырғыз, қазақтарды ата қонысынан, жерінен айырған-отарлау саясаты мен патша жеңдеттерінің жасаған түрлі зорлықтары үлкен көтерілістерді ұйымдастырар үгітшісінің жоқтығы еді» [3, 55 б.].

1916 жылғы дүрбелең кезінде қатарында М.Тынышбаев бар зиялылар «Қазақ» газеті арқылы оқығандарға үндеу тастап, оларды өз ауылдарынан майданның қара жұмысына алынғандардың қатарына қосылып, майдан шебіне баруға, оларға рухани көмек беруге, өзге ұлттарға басындырмауға, офицерлерге қорлатпауға шақырды. Әлихан Бөкейханов бас болып, қара жұмысқа алынғандар шоғырланған жерлерді аралауға аттанды. Оларды азық-түлікпен, киім-кешекпен қамтамасыз етуге, дәрігерлік көмек көрсетуді ұйымдастырады.

Ал 1917 жылы ақпан революциясы жеңіске жеткеннен кейінгі жұмысқа шақырылған қандастарымыз елге қайтару ісінің басы-қасында болды. Мәселен, М.Дулатов Петроград пен Мәскеудің вокзалдарына түнеп, елге қайтушы жігіттерге теміржол билеттерін алып беріп, басқа да көмектер көрсетті. Бұл жөнінде жазушы әрі тарихшы Ғалым Ахметов арнайы мақала жазып, нақтылы деректер келтірді. Осылайша азаттық күресі стихиялы түрде дамыған халықтың қозғалыстан кейінгі күйі ауыртпалығын да зиялы қауым көтерді. М.Тынышбаев 1917 жылғы көктемде Ташкентте құрылған Уақытша үкіметтің Түркістан комитетінің мүшесі ретінде, одан соң Жетісу облысындағы Уақытша үкіметтің комиссары боып жүріп, шет елге босып кеткен қазақтарды елге (негізінен Жетісуға) қайтарып, оларды жерге орналастыруда үлкен рөл атқарды [6, 74 б.].

«М.Тынышбаев пен басқа қайраткерлер 1916 жылғы көтерілісті патша жеңдеттері аяусыз басып-жаншылағанда шетелдерге босып кеткен қандастарды өз отанына қайтару ісімен айналысты. Босқындарды қазақ еліне қайтару үшін Ахмет Байтұрсынов пен Міржақып Дулатов Шәуешекке, Мұстафа Шоқай Өзбекстанға, Мұхаметжан Құлжаға аттанды»[9]. Осылайша азаттық күресі стихиялық түрде дамыған халықтың қозғалыстан кейінгі босқындық күйі ауыртпалығын да зиялы қауым көтерді.

Түркістан комитетінің қырғыздардың (қазақтардың) жермен қамтамасыз етілуі жөнінде ерекше көңіл бөлінгендігі жөнінде комитеттің 1917 жылдың 19 сәуіріндегі мәжілісінде оның мүшесі М.Тынышбаевтың «Қытай өңірінен келген қырғыздардың қоныстандырылуы жөніндегі баяндамасы» дәлелдейді (Доклад члена комитета М.Т.Тынышпаева о местах поселения киргиз, возвращающихся из пределов Китая) [7,133б]. Міне осындай жігерлі істер М.Тынышбаевтың елі үшін аянбай жасаған еңбектерінің бір қыры болып табылды. М.Тынышбаевтың «Қазақ» газетінің 1917 жылғы 24-ші маусымындағы санында жарияланған мақаласында « Қытай жеріне кеткен (Құлжа һәм Қашқар өлкелеріне) босқын қырғыз, қазақтардың саны 164 мың адам екен. Содан үстіміздегі жылдың (1917) июльдің 1-не дейін қырылғаны 83 мың, жеріне қайтқаны 69 мың, Қытай жерінде қалғаны 12 мың адам» [10, 98 б.] деп мәлімет берген. Бұл тұрғыда зерттеуші-ғалым М.Қойгелдиев: «Біз бұрын қырғынға ұшыраған жалғыз қырғыз деуші едік, Мұхаметжанның айтуынша Жаркент уезіндегі албандардың (ұлы жүз) опат болған босқындар саны қырғыздардан кем емес» екендігін айта келіп, осы мәселені анықтаудағы М.Тынышбаевтың саяси-қоғамдық және зерттеушілік қызметіне жоғары баға береді.

Сөйтіп, «Қазақ» газетінің беттерінде М.Тынышбаев Жетісудағы қырғыз бен қазақ елінің басына түскен қасіреттердің шын ауқымын көрсететін деректік материалдар жариялайды. Мысалы; 1917 жылдың 254-ші санында Жетісу облысындағы қазақ және қырғыз уезіндегі болыстардан Қытай асқан адамдардың саны анықтайтын кесте беріп, «44 болыс жерінде барлығы 47 мың 759 түтін бар, содан қашқаны 40 мың 250 түтін, қырылғаны 95 мың 200 жан болды» [8, 309 б.], деп көрсетеді. Бұл есепке қарағанда босқындардың жартыға таяу адамдары қырылған. Ұлт зиялылары 1916 жылғы тыл жұмысына адам алу нәтижесінде жас шамасын жасыратын, мал санағының, жер мөлшерін есептеуден бастарын алып қашатын болып алған халыққа егер бұл есептер дұрыс берілмесе қазақтың есесі кететіндігін түсіндіруді және осы сияқты көптеген кезек күттірмес мәселелерді шешуді өздеріне борыш санады. Сонымен қатар, өлкеде қалыптасқан жағдай қазақ ұлты

қайраткерлерінің алдына елде орын алған ашаршылықпен күресу, мұжық-орыс пен қазақ және қазақ-орыс пен қазақ араларындағы дау- жанжалдарға араласу, жергілікті жерлерде құрылып жатқан уақытша билік орындарына өз өкілдерін өткізу тәрізді сан қилы проблемалар жиынтығын көлденең тартты.

Мұхаметжан Тынышбаев сынды ұлы ғалымдардың қоғамдық көзқарастары мен тарихи зерттеулері жаңа көзқарастар тұрғысында жаңадан бағалана басталды.

Өйткені, М. Тынышбаев өзінің зерттеуін-зерттеушілік қызметінің негізгі бағыттарының бірі ретінде халқымыздың 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысының тарихын зерттеуге арнады.

Әдебиет:

1. Отан тарихының тағылымдары және Қазақстан қоғамының қайта жаңғыруы: Халық бірлігі және ұлттық тарих жылына арналған ғылыми сессияның материалдары. - Алматы, 1999. - 156 б.
2. «Қазақ әдебиеті» ғылыми мақалалар жинағы. – Алматы: «Атамұра», 1992. – 189 б.
3. Тынышбаев М. Ақтабан шұбырынды. – Алматы, 1992.- 167 б.
4. Байтұрсынов А. Ақ жол. - Алматы, 1991. – 233 б.
5. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: 1995. – 182 б.
6. Тынышбаев М. Торғай һәм Ырғыз уезінің халқына // Қазақ газеті.– 2013. - №171-172. – Б. 272-276.
7. Қойгелдиев М. Тарих толқыны. – Алматы: «Рауан», 1996. – 207 б.
8. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия /Бас ред. Ә.Нысанбаев. 1 том. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» бас редакциясы, 1998. -720 б.

Рымкулова Ж.Н., Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова, филологический факультет, гр. РС-32, студент
(*Научный руководитель — магистр филологии., преп. Рахметова А.Т.*)

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭЛЕКТРОННОГО ДИСКУРСА

Бурное развитие мировой компьютерной сети Интернет достигло такого уровня, что в данном случае мы имеем дело с реальностью, хотя и получившей название виртуальной. Более того, эта виртуальная реальность возникла столь быстро, что пока невозможно не только предсказать, но и подчас описать все значимые социальные, когнитивные, технологические и этические аспекты этого явления. И нельзя сказать, чтобы это явление было обойдено вниманием научного сообщества. Практически на любой сколько-нибудь крупной конференции по гуманитарным и общественным наукам будут представлены сообщения о месте и использовании Интернет технологий в соответствующей области. [1, с. 289-290]

Виртуальное общение - такой способ коммуникации, при котором контакт между людьми опосредован компьютером, включенным в сеть, а все взаимодействия осуществляются в пространстве виртуальной реальности.

Для многих людей виртуальное общение становится частью образа жизни. Особенностью языка виртуальной коммуникации является то, что он представляет собой письменную форму общения, в основе которой лежит современный разговорный язык и которая характеризуется стремлением к максимальному сжатию информации. Его характерными особенностями являются широкое использование аббревиатур, усечений и сокращений, тенденция к доминированию фонетического принципа письма. Общение в интернет-чатах является торопливым и предельно упрощенным. Об этом свидетельствует близкий к телеграфному синтаксис, отказ от заглавных букв, знаков препинания, использование большого количества остроумных сокращений. В процессе виртуального общения говорящие осуществляют отбор языковых средств, наиболее рациональных для целей этого общения. Виртуальное общение подчиняется также принципу экономии усилий